Cristina-Ioana Dima

COBORÂREA MAICII DOMNULUI LA IAD. CRITERII DE CLASIFICARE

I. Încadrat aşa-numitei literaturi apocaliptice şi cunoscut în literatura filologică românească sub titlul de *Apocalipsul Maicii Domnului*, apocriful la care ne vom referi în continuare este, alături de *Legenda duminicii* şi *Visul Maicii Domnului*, una dintre cele mai răspândite cărţi populare. De aceea alcătuirea unei ediţii ştiinţifice, care să reflecte traseul acestui text în manscrise şi vechi tipărituri dintr-un spaţiu cultural dat este un demers care pune o serie de probleme. Ţinând seama de caracteristicile definitorii ale acestei specii literare, criteriile de clasificare a versiunilor propuse de editor trebuie nu doar să împartă în mod mai mult sau mai puţin aleatoriu textele în grupe, ci, în măsura în care ele pot construi un sistem coerent, trebuie să dea seama despre dinamica acestor transformări pe care textul le suportă în procesul traducerii şi copierii sale.

În ciuda unei circulaţii foarte largi a apocrifului, atestată prin cele 92 de copii care ne-au parvenit, *Călătoria Maicii Domnului* a reţinut atenţia cercetătorilor români mai ales datorită existenţei sale printre textele copiate în *Codicele Sturdzan*, versiune editată de Bogdan Petriceicu Hasdeu[1] şi, mai târziu, de Gh. Chivu[2].

În *Literatura populară română*, Moses Gaster prezintă în paralel două redacţii ale textului: cea din *Codex Sturdzanus* şi una târzie, tipărită, care circula împreună cu *Visul Maicii Domnului* şi cu *Legenda Duminicii*, sub titlul *Epistolia Maicii Domnului*. Afirmaţia autorului: „până acuma n-am reuşit a găsi vreun manuscris intermediar între redacţiunea cea veche, din sec. al XVI-lea, şi cea din sec. al XIX-lea”[3] arată stadiul foarte puţin avansat al cercetărilor privind acest text. Acelaşi autor însă, în 1884, incluzând *Călătoria Maicii Domnului la iad* într-o erudită prezentare sinoptică a apocrifelor care au circulat în spaţiul românesc, afirmă, intuind mai degrabă decât probând, dinamica textului: „În cursul veacurilor s-au modificat

[1] *Cuvente den bătrâni. Limba română vorbită între 1550–1600. Studiu paleografico-lingvistic de Bogdan Petriceicu Hasdeu*, cu observaţiuni filologice de Hugo Schuchardt, tom I, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Gh. Mihăilă, Bucureşti, 1983, p. 238–270.

[2] *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, Bucureşti, 1993.

[3] Moses Gaster, *Literatura populară română*, ediţie, prefaţă şi note de Mircea Anghelescu, Bucureşti, 1984, p. 241.

LR, LX, nr. 1, p. 47–58, Bucureşti, 2011

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

pedepsele şi păcatele. Noi vom cita aici numai unele din cele mai vechi şi altele mai noi”[4]. În continuare, prezentarea are la bază aceleaşi două versiuni ale textului despre care scria şi în *Literatura populară română.*

Primul şi singurul care semnalează existența a două redacții distincte ale apocrifului este Nicolae Cartojan, potrivit căruia „În afară de traducerea din secolul al XVI-lea, păstrată în *Codex Sturdzanus*, s-a mai făcut o alta după o redacție diferită, probabil grecească. În colecția din Biblioteca Academiei Române, se află o serie destul de numeroasă de manuscripte, care descind dintr-un prototip, ce nu urcă mai sus de secolul al XVII-lea. Toate textele din această grupă înfățișează o versiune mai dezvoltată în partea finală, unde, după călătoria în iad, este adăogată o călătorie la raiu”[5].

Din păcate însă, apocriful pe care îl avem în vedere nu a făcut niciodată, în spațiul cultural românesc, obiectul unui studiu monografic. Stereotipia textului îl face, probabil, prea puțin interesant pentru istoriile literare, unde este menționat între cărțile populare care au circulat, fără a se insista prea mult asupra sa.

Studiul monografic asupra circulației acestui apocrif în spațiul românesc, în forma sa manuscrisă şi tipărită, presupune, înainte de orice, inventarierea şi confruntarea tuturor versiunilor cunoscute. Ulterior, în vederea editării versiunilor relevante, care să ilustreze cât mai exact variantele în care textul a fost cunoscut în limba română, trebuie formulate o serie de criterii de clasificare. În acest scop, considerăm oportun să prezentăm reperele teoretice pe care le-am avut în vedere.

Atunci când o carte populară se găseşte într-un număr oarecare de versiuni, criteriile de clasificare ale acestora pot fi extra- sau infratextuale. Ele pot lua aşadar în considerație elemente precum locul, cadrul cultural sau momentul în care un anumit text a fost copiat, sau pot valorifica diferențele şi asemănările dintre mai multe texte. Evident, cele două aspecte ale cercetării unui text anume ar trebui finalmente corelate, iar rezultatul ar putea suporta interpretări multidisciplinare.

După cum arătau Ion Gheție şi Alexandu Mareş prefațând colecția *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, caracteristica definitorie a cărților populare este „marea difuzare în cadrul diverselor literaturi”[6].

O consecință a acestei caracteristici era surprinsă de Hasdeu încă în 1879: „Literatura poporană cea scrisă, ca şi cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă; dar ele nicăieri nu se traduc, ci se transformă”[7].

[4] Moses Gaster, *Apocrifele în literatura română*, conferință susținută de autor la Ateneul Român, în 5 februarie 1884, p. 254.

[5] N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, Bucureşti, 1929, p. 75.

[6] Ion Gheție, Alexandru Mareş, *Cele mai vechi cărți populare în literatura română (Cuvânt înainte)*, vol. I, Bucureşti, 1996, p. 5.

[7] B.P. Hasdeu, *Cuvente*, II, *Cărțile poporane ale românilor din secolul al XVI-lea în legătură cu literature poporană cea nescrisă. Studiu de filologie comparativă*, Bucureşti, 1879, p. XI–XLXVI.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

În colecția de cărți populare deja citată, redacțiile acestora au fost stabilite în funcție de anumite elemente: textele au fost împărțite în redacții lungi sau redacții scurte (*Vasilie cel Nou şi vămile văzduhului*)[8], după nuclee tematice (*Esopia*)[9], după numele cuprinse în text (*Cele douăsprezece vise în tălmăcirea lui Mamer*)[10] sau după anumite elemente topografice (*Legenda Duminicii*)[11].

Discursul critic asupra acestor transformări pe care textul unei cărți populare le suportă în cursul circulației sale manuscrise sau tipărite descrie două fenomene aparent contradictorii: caracterul permisiv al acestei specii literare pe de o parte, care face ca orice secvență să se poată desprinde sau alipi structurii inițiale a narațiunii şi rigiditatea nucleului narativ, pe de alta, fapt care îi asigură operei identitatea.

În studiul *Cărțile populare – încercare de definire structurală*[12], singurul în literatura română de specialitate care încearcă să cuprindă sintetic materialul acestui gen literar atât de eclectic, Mihai Moraru defineşte trei nivele structurale pe care se poate construi definiția unei cărți populare: schema, structura şi motivul, definindu-le pe fiecare în parte astfel:

„*Schema* denumeşte tipul de relație care poate exista între elementele unei cărți şi care rămâne identică atunci când elementele sunt înlocuite prin altele similare (din aceeaşi clasă), în funcție de mentalitatea epocii sau de terenul etnic;

– *structura* denumeşte schema *realizată* prin elemente specifice unui moment al evoluției, în aşa fel încât acestea să fie concordante cu compoziția şi viziunea generală a operei" (p. 487);
– *motivul* este considerat în studiul citat prin „două caracteristici luate mai puțin în seamă: caracterul său mobil (etimologic derivat de la *moveo–movere*) şi repetabilitatea sa" (p. 486).

Esențială în definirea genului rămâne relația elementelor care intră într-o anumită schemă epică ce face ca niciun element al respectivei scheme să nu fie unicul posibil într-un anume context: „Nu spiritul unei cărți populare este definitoriu, cartea putând fi înțeleasă mereu altfel [...], ci tocmai schema sa, care îi asigură perenitatea prin aceea că, fiind *esențială*, poate primi firesc atât elemente specifice, cât şi interpretări diferite"[13] şi mai departe „trebuie remarcat că principala carac-

[8] *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. XI, *Viața Sfântului Vasile cel Nou şi Vămile Văzduhului*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție şi glosar de Maria Stanciu-Istrate, Bucureşti, 2004, p. 16–31.

[9] *Viața lui Esop*, studiu critic de Violeta Barbu, Bucureşti, 1999, p. 77–101.

[10] *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. VIII, *Cele douăsprezece vise în tălmăcirea lui Mamer*, *Învățătură despre vremea de apoi a proorocului Isaia*, studii monografice, ediție şi glosar de Alexandru Mareş, Bucureşti, 2003, p. 16–18.

[11] *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. X, *Legenda duminicii*, studiu monografic, ediție şi glosar de Emanuela Timotin, Bucureşti, 2005, p. 28–39 şi 180–185.

[12] N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura română*, Bucureşti, 1974, p. 481–518.

[13] Mihai Moraru, *op. cit.*, p. 501.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

teristică a cărților populare este tocmai alcătuirea lor laxă, care permite nucleelor epice, indiferent de dimensiunea lor (proverb, parabolă, pildă, fabulă, episod), să aibă o existență independentă" (p. 487).

O carte populară s-ar putea deci defini ca un conglomerat de elemente mai mult sau mai puțin de sine stătătoare, ordonate într-o structură oarecare pe baza unei scheme epice.

Materialul eterogen al cărților populare se ordonează, în opinia lui Mihai Moraru, potrivit a două scheme narative care pot fi „opozitive, complementare sau subsumate": *traseul* şi *cadrul*: „în schema *traseului* tipul de relație între elemente este succesiunea necesară. În schema *cadrului*, tipul de relație este corespondența binară" (p. 494).

Umblarea Maicii Domnului pre la munci, inclusă în ciclul descinderii în infern, este ilustrare a schemei traseului: „descinderea în infern este o formă specifică de realizare a acestui episod (traseul eroului, n.n., C.-I.D.) şi un prilej pentru folosirea altor elemente specifice de construcție: universul ierarhizat, antinomia" (p. 515). Această încadrare poate fi cu uşurință confimată de faptul că, deşi cu o structură aparent foarte permisivă, înşirurea păcatelor apare în toate versiunile într-o ordine foarte strictă, prezentate gradat, aşa explicându-se că în ultimul dintre locurile de osândă se află evreii care L-au răstignit pe Hristos, iar detaliile care se adaugă sau care lipsesc, nu influențează niciodată ordinea secvențelor.

Încercând să folosim conceptele teoretice definite de Mihai Moraru în descrierea structurală a cărților populare, ne propunem pe baza celor 92 de versiuni cunoscute ale apocrifului *Călătoriei Maicii Domnului* construirea unui sistem coerent care să oglindească răspândirea sa în spațiul cultural românesc.

Observând toate versiunile cunoscute ale textului, se poate constata că diferențele care apar în procesul transmiterii sale, afectează diverse paliere ale apocrifului. Ele pot transforma structura textului sau pot interveni la nivelul motivelor prin adăugarea, eliminarea, înlocuirea sau modificarea unor secvențe. Spre exemplu existența sau nu a unui răgaz acordat păcătoşilor, reprezintă un element din structura narațiunii, adică deznodământul poveştii, şi poate fi socotită o *diferență de structură*. Din contră, precizarea intervalului în care păcătoşii sunt lăsați să se bucure de fericirea raiului (de la Paşti până la Înălțare, de la Paşti până la Rusalii sau de la Paşti până în Duminica Tuturor Sfinților), reprezintă modificarea unui simplu motiv al textului.

Mutațiile majore ale structurii textuale duc uneori la schimbarea schemei narative. Astfel adăugarea în finalul povestirii a unei secvențe în care Maica Domnului este purtată de îngeri spre a vizita şi raiul introduce o asumare diferită, din partea naratorului, a universului ordonat, prezentat în cadrul schemei traseului. Conceput inițial ca o prezentare a scalei păcatelor, textul tinde să-şi transforme schema într-o structură binară, în care muncilor iadului li se opun locurile de o veşnică frumusețe ale raiului.

Atunci când diferențele dintre versiunile unui text reprezintă modificări de schemă, vom socoti că avem de-a face cu mai multe **redacții** ale acelei cărți populare.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

Dacă între mai multe versiuni aparţinând unei redacţii, apar diferenţe de structură, vom considera că ele se împart în **subtipuri** diferite. În funcţie de modificările existente la nivelul motivelor, în cadrul aceluiaşi subtip, versiunile se ordonează în **familii**.

Stabilirea familiilor de texte este o operaţie destul de delicată, dat fiind faptul că este greu de determinat când o anumită diferenţă poate funcţiona ca un criteriu de clasificare a textelor şi când nu. De aceea, se impun câteva precizări. Pentru ca modificările suferite de o anumită carte populară să poată fi relevante din punctul de vedere al editorului, trebuie ca ele să se regăsească în formă identică în cel puţin două copii ale textului care nu se află într-un raport de filiaţie direct. Astfel numele muntelui pe care Maica Domnului s-a urcat pentru a se ruga Fiului său, este, în cele mai multe dintre versiuni, Eleon. Există o serie de texte în care este schimbat cu acela al Sionului. Acestea formează o familie. Avem însă şi un singur manuscris în care este consemnat muntele Galileului. Îl vom considera, în lipsa unui original străin care să îl justifice, o simplă inovaţie a copistului.

De asemenea existenţa unei familii este îndoielnică atunci când se face pe baza unui singur element al textului. Este preferabil să se stabilească mai multe trăsături specifice la nivelul motivelor, care se regăsesc în mai multe versiuni ca atare.

De obicei, atunci când o familie de texte este bine precizată, între constituenţii săi sunt şi legături la nivel extra-textual: textele sunt scrise cam în aceeaşi perioadă, în aceeaşi zonă sau au fost traduse după acelaşi original. De aceea stabilirea familiilor textuale este foarte importantă pentru alcătuirea schemelor de filiaţie.

II. *Călătoria Maicii Domnului la iad* a fost alcătuită, după opinia celor mai mulţi dintre specialişti: „probabil în secolul al X-lea, epocă când s-a statornicit în biserica ortodoxă cultul Sfintei fecioare Maria" şi a avut „drept model *Apocalipsul apostolului Pavel*"[14]. Dacă acceptăm acest scenariu al originii textului, atunci putem spune că schimbarea personajului central al naraţiunii, are drept consecinţă modificarea schemei textuale. Observând mai atent cele două texte, putem constata un fel de complementaritate între ele. Dacă intenţia *Apocalipsului lui Pavel*, text din secolul al IV-lea d. Hr. era să „pună în relief contrastul dintre grădinile raiului cu cetatea de pietre scumpe şi mărgăritare, pe de o parte, şi dintre veşnicul întuneric al infernului unde se muncesc în râuri de foc cei păcătoşi, pe de altă parte"[15], *Călătoria Maicii Domnului la iad* se rezumă la prezentarea muncilor infernale. Felul în care atributele şi corpusul legendar din jurul personajului central sunt integrate în trama textuală determină diferenţe între legende cu o structură narativă foarte asemă-

[14] N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească,* Bucureşti, 1974, p. 95. Aceeaşi opinie este, în literatura românească de specialitate împărtăşită de: Ion Gheţie, Al. Mareş, *Originile scrisului în limba română*, Bucureşti, 1985, p. 371; Gh. Chivu, *Localizarea şi filiaţia textelor din* ***Codicele Sturdzan***, în vol. *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice,* Bucureşti, 1982, p. 37. În *The Tour of Death*, D. Bauchman consideră, de asemenea, corectă această filiaţie a textului, susţinută de o serie de cercetători precum Martha Himmelfarb sau R. James**.**

[15] Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, 1980, p. 116.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

nătoare. Personaj complex, răpit până la al treilea cer, apostol al neamurilor şi principală autoritate în scrierile despre iubirea creştină, figura apostolului Pavel, care înlocuieşte, odată cu secolul al IV-lea, figura patriarhilor *Vechiului Testament*[16], duce cu sine câteva elemente inedite în acest gen literar. Cel mai semnificativ este episodul rugăciunii pe care apostolul o adresează lui Hristos pentru ca păcătoşilor să le fie îngăduit un răgaz.

Cultul Maicii Domnului s-a dezvoltat având în centrul său încrederea nestrămutată în mărinimia cu care aceasta se roagă Fiului său pentru oameni. Poate de aceea apocalipsul dezvoltat în jurul personajului Fecioarei Maria reprezintă o simplificare a temei. Sfânta nu este iniţiată în tainele cerului şi ale pământului, şi aceasta este trăsătura sa distinctivă faţă de toate celelalte scrieri ale acestui gen, ea doreşte doar să ştie unde sunt chinuiţi păcătoşii, ca apoi să se poată ruga pentru ei.

Partea cea mai consistentă a naraţiunii este aceea în care sunt descrise păcatele oamenilor şi pedepsele aferente acestor păcate. De aceea, apocriful a fost considerat mai ales din perspectiva finalităţii sale didactice, ca un transmiţător al unui cod moral *sui generis*[17]. Fără a neglija această latură a textului, din punct de vedere naratologic, elementele sale relevante se află în părţile de final şi de început, părţi care dau acestei simple enumerări de păcate şi pedepse valoarea unei povestiri.

Astfel episodul final, al rugăciunii pe care Precista o adresează lui Hristos pentru creştinii care au greşit este, firesc, mai dezvoltat decât în *Apocalipsul lui Pavel*, iar intervalul în care păcătoşilor le este îngăduit un răgaz este cu mult mai lung.

Vom admite, ca premiză a demersului nostru, faptul că orice scriere apocaliptică se încadrează în schema traseului, datorită organizării specifice, ierarhizate, a universului revelat personajului iniţiat[18]. Schema traseului presupune o probă iniţială, ciclul încercărilor şi biruinţa eroului. Această schemă se realizează în *Călătoria Maicii Domnului* astfel: textul care începe cu rugăciunea Maicii Domnului pentru a avea acces la cunoaşterea muncilor infernale (moment al probei iniţiale), trece prin descrierea chinurilor şi pedepselor păcătoşilor şi se sfârşeşte cu rugăciunea Sfintei Marii pentru ca păcătoşii să fie iertaţi. După cum observă Jane Baun, punctul culminant al textului îl reprezintă această rugăciune a Sfintei Maria: „The climax comes when Mary's prayer for mercy for the damned (which is explicitly limited to Christians and excludes Jews, *James*, 26), in which she is joined by Michael and various saints"[19].

[16] Opinie susţinută la început de Moses Gaster, în *Studies and texts in folklore magic, medieval romance, Hebrew Apocrypha and Samaritan archeology*, Indiana University, 1928, care consideră că modelul tuturor apocalipselor creştine, până la Dante şi cea a Sfântului Patrick, au ieşit din creuzetul *Viziunii lui Moise*.

[17] Cf. Emanuela Timotin, *Particularităţi comune versiunilor de tipul „Ierusalim" ale Legendei duminicii şi textelor juridice*, în „Studii şi cercetări lingvistice", LIV, 1–2, 2003, p. 203–225.

[18] Cf. Mihai Moraru, *op. cit.*

[19] Jane Baun, *Tales from another Byzantium. Celestial Journey and Local Community in the Medieval Greek Apocrypha*, Cambridge, 2006, p. 331.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

Rugăciunile repetate şi amplificate ale Sfintei, chemarea proorocilor, a apostolilor, a sfinţilor, ba uneori şi a unor personaje mai mult sau mai puţin fantastice, precum Sfânta Duminică, în ajutor, alături de exprimarea dorinţei Maicii Domnului de a rămâne să se chinuiască împreună cu păcătoşii şi acceptarea rugăciunii sale fac din acest final o izbândă a eroului.

Am grupat textele care urmează întocmai schema narativă mai sus descrisă într-o redacţie, pe care o vom numi redacţia A sau *Călătoria Maicii Domnului la iad*.

În cadrul acestei redacţii operează o a doua categorie de diferenţe pe baza cărora textele se pot clasifica, şi anume cele de la nivelul structurii. Este vorba despre forma pe care o ia un anumit episod, despre felul în care este rezolvată o anumită etapă a schemei narative a traseului (a probei iniţiale, a traseului propriu-zis, a probei finale sau a deznodământului).

Astfel între textele acestei redacţii, pentru care rugăciunea Maicii Preacurate reprezintă punctul culminant, iar felul în care este primită rugăciunea reprezintă, în economia textului, deznodământul povestirii, întâlnim mai multe tipuri de sfârşit. Nu avem în vedere diferenţele de expresie, de detaliu, spre exemplu, care este perioada în care păcătoşilor li se acordă un răgaz, ci pe cele de structură, care presupun o rezolvare diferită a schemei narative. Astfel, între copiile manuscrise analizate până în prezent ale *Călătoriei la iad* putem deosebi trei tipuri de final:

1. în care Dumnezeu dă păcătoşilor răgaz din ziua de Paşti până la o altă dată legată tot de ciclul sărbătorilor pascale (tipul *răgazului*);

2. în care păcătoşii sunt definitiv iertaţi de toate păcatele pe care le-au făcut (tipul *iertării tuturor păcatelor*);

3. în care păcătoşilor, în ciuda rugăciunii Sfintei Marii, nu li se acordă nici un fel de răgaz (tipul *condamnării eterne a păcătoşilor*).

Modificarea unui motiv duce la gruparea textelor cuprinse în tipul 1 al redacţiei A în două familii. Mai exact, precizarea răstimpului în care cei chinuiţi sunt iertaţi de pedepsele lor împarte cele câteva versiuni în două familii: „de la Paşti până la Duminica tuturor Sfinţilor” şi „De la Paşti până la Rusalii”.

La fel, textele subtipului 2 cuprind sau nu o rugăciune Maicii Domnului pentru cei păcătoşi. În funcţie de existenţa sau absenţa acestui episod apar două familii: cu sau fără rugăciunea Maicii Domnului.

În cursul circulaţiei sale, textul suferă două modificări care afectează modul în care această schemă narativă se realizează.

Prima, semnalată încă de Cartojan, se referă la finalul povestirii şi constă în adăugarea unui scurt fragment care descrie bucuria celor aflaţi în rai.

Vom încerca în continuare să demonstrăm în ce fel adăugarea acestui motiv generează o modificare nu doar a structurii, ci a înseşi schemei narative a apocrifului.

Înainte de a argumenta afirmaţia anterioară, vom reda acest fragment, aşa cum apare el în majoritatea versiunilor[20]:

[20] Redăm în continuare fragmentul din ms. rom. 2040 BAR, în transcriere fonetică interpretativă.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

„Iară să auzi glas din ceriu de zisă: Luați pre Precesta şi o du<ce>ți în rai. Şi văzu Preacesta răpaosă şi bucurie mare şi lăudă Preacesta pre Domnul milostivul drept sufletele drepților.

Întrebă Preacesta: Cine sânt aceia ce sânt în bucurie de să bucură cu bucurie?

Arhanghelu / zisă: Aceia sânt care le-au fost urât păcatele şi bucatele[21] *nedreapte şi vrăjbile şi poftele trupului şi toată lăcomia şi care nu ş-au învățat limba lor să vorbească pre alții de rău. Drept aceia să bucură.*

Văzu Preacesta într-alt loc oameni mulți şi muieri în odihnă şi în veselie mare.

Întrebă Preacesta: Cine sânt aceştia?

Arhanghelul zisă: Aceia sânt care ascultă învățătura lui Dumnezeu şi carii nu s-au ținut mari şi carii au flămânzit pentru numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh şi au răbdat mustrări şi sudălmi pentru dreptate şi le-au fost urâte minciunile şi au iubit dreptatea, drept aceia să bucură şi să veselesc cu sufletele lor în veselia Domnului nostru Isus Hristos în vecii vecilor. Amin!" (ms. rom. 2040 BAR, f. 107$^{r–v}$)

Disproporționat față de ampla descriere a iadului, fragmentul pare un apendice al textului. Apariția sa este tardivă, nu doar în manuscrisele româneşti, unde această secvență nu s-a păstrat decât în versiunile aparținând secolelor al XVIII-lea – al XIX-lea[22], ci şi în copiile greceşti şi slavone ale textului. Versiunea a cărei trăsătură distinctivă este adăugarea fragmentului referitor la cei aflați în bucuria raiului, apare abia în copiile greceşti ale secolului al XV-lea[23].

Suntem deci oarecum îndreptățiți să ne imaginăm că, în timp, funcția textului se estompează, apar şi versiuni slavone în care păcătoşilor nu li se mai acordă niciun fel de răgaz[24], versiuni al căror reflex, aşa cum am arătat mai sus, pătrunde şi în manuscrisele româneşti, iar accentul cade pe enumerarea păcatelor şi a chinurilor infernale. Abia acum textul este redus la o simplă modalitate de trasmitere a unui cod etico-religios. Drept pentru care, schema traseului nu mai era atât de uşor perceptibilă de către cititorul neavizat. Izbânda eroului trebuia să apară mai clar, mai evident. Or, izbânda, în cazul simplei treceri în revistă a unui univers ierarhizat infernal, nu o poate constitui decât descrierea spațiului în care se află cei plini de virtuți. Este şi aceasta o realizare subtilă a schemei traseului: coborârea în infern ca o condiție *sine qua non* pentru dobândirea cetățeniei împărăției celeste. Este o actualizare a schemei traseului apropiată de scenariul hristic, justificând, prin acest paralelism, remarcile cu privire la calchierea acestui gen pe modelul *Coborârii lui Hristos la iad* din *Evanghelia lui Nicodim*.

[21] Secvența: þi b¶katele se repetă în text.

[22] Vezi N. Cartojan, *op. cit.*, care sesizează această diferență de origine între manuscrisele *Călătoriei Maicii Domnului la iad* şi cele ale *Căltoriei Maicii Domnului la iad şi la rai*.

[23] Observația îi aparține lui Jane Baun, *Tales from another Byzantium. Celestial Journey and Local Community in the Medieval Greek Apocrypha*, Cambridge, 2006, p. 58.

[24] Olena Syrstova, *L'idée du Purgatoire dans les rédactions ukrainiennes de L'Apocalypse de la Théotokos*, „Byzantinoslavica", Praga, 58, 1997, p. 343–349.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

Putem spune aşadar că, în acest caz, adăugarea unui motiv afectează însăşi modalitatea de realizare a schemei narative. Astfel încât suntem îndreptăţiţi să grupăm textele ce prezintă această trăsătură într-o redacţie, pe care o vom numi redacţia B sau *Călătoria Maicii Domnului la iad şi la rai*.

O caracteristică a acestei redacţii, din care provine cea mai mare parte a versiunilor româneşti cunoscute (peste 60), este că ele provin exclusiv din secolele al XVIII-lea (24 dintre ele) şi al XIX-lea. Este aşadar, şi pentru literatura română, o redacţie târzie, aşa cum remarca Nicolae Cartojan. Între versiunile acestei redacţii, câteva trăsături fac să putem distinge o serie de familii de texte. Astfel, în funcţie de cum este numit muntele pe care Maica Domnului se urcă pentru a cere să i se arate chinurile unde sunt aruncaţi păcătoşii versiunile, se împart în: *Muntele Eleonului* (ME); *Muntele Sionului* (MS), *Muntele Măslinilor* (MM).

Un anumit tip de texte este acela în care rolul de călăuză nu îi revine numai Arhanghelului Mihail, ci şi Arhanghelului Gavril, fapt marcat prin aceea că Maica Domnului adresează cuvinte de laudă amândurora: *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil* (AMG).

Doar în câteva manuscrise ale acestei redacţii întâlnim un motiv cu adânci rădăcini în mentalitatea populară: descrierea chinurilor suferite de către armenii afurisiţi de trei sau de şapte ori: *Armenii cei afurisiţi* (Aa).

O a doua modificare a textului care schimbă desfăşurarea schemei narative, întâlnită doar în spaţiul românesc şi doar în trei versiuni, o constituie un fragment, care încadrează călătoria Maicii Domnului la iad în viziunea unui oarecare sfânt, Serafim. Acestuia, rugându-se pe muntele Sionului şi fiind în stare de extaz, i se arată întreg drumul pe care Maica Domnului îl parcurge în iad însoţită fiind de Sfântul Arhanghel Mihail[25]:

„După Înălţarea Domnului Isus la ceriu, era la parte Araviei un sfânt sihastru temător de Dumnezeu căruia i s-au descoperit multe de la Dumnezeu videnii dumnezăieşti, cu numele Serafim. Iară spre sfârşitul vieţii sale au văzut şi această minunată bdenie[26]*. Că văzu pe Precista unde să pogora din ceriu cu 12 mii de îngeri şi stătu pe muntele Sinaiei şi era din căpeteniile îngereşti arhistratigul Mihail, Gavriil şi Rafail şi Uriil […]*

După ce săvârşi Precista aceste cuvinte începu toţi îngerii o cântare atâta de dulce şi cuvioasă cât nu mai putu sta pe picioare Sfântul // Serafim, ce că<zu> pe faţa sa la pământ pentru că tot muntele Sănai să păre că să rădică de pre pământ cătră ceriu de dulceaţa viersului cântării." (7^r–8^r)

După cum se poate uşor remarca, cele câteva secvenţe de text în care apare Sfântul Serafim pun doar în ramă naraţiunea propriu-zisă a apocrifului. De altfel rama nu este completă, căci la sfârşitul textului, compilatorul pare a uita de existenţa

[25] Fragmentul a fost reprodus, în transcriere fonetică interpretativă, din ms. rom. 5584 BAR.
[26] Scris: vpdenie.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

personajului care a avut viziunea. Totuşi niciuna dintre cele trei versiuni nu are întreagă partea finală. În ms. rom. 5584 BAR, unde se păstrează cea mai completă dintre versiuni, textul se încheie astfel:

„Iată, pentru ruga Maicii Mele şi a altor sfinţi care au <făcut> vo<ia> mea, dau păcătoşilor odihnă să (...)[27] *din zioa de Paşti până*[28] *[...]"* (17[v]).

Oricât de prost integrat ar fi acest fragment în narațiune, el este relevant în clasificarea versiunilor deoarece, la fel ca şi fragmentul descrierii raiului mai sus discutat, complică foarte mult schema narativă.

Deşi dificilă, datarea redacției se poate face pe baza indiciilor textuale. Existența pedepsei aplicate celor care fumează este unul dintre indiciile care ajută la datare. Culturile de tutun au apărut în Țara Românească abia la începutul secolului al XVIII-lea, iar în Moldova, arie din care provin toate cele trei versiuni cunoscute ale *Viziunii Sfântului Serafim*, la sfârşitul celui de-al XVII-lea, în vremea domnitorului Constantin Duca[29].

Este deci o redacție foarte târzie, iar resorturile sale trebuie căutate într-o mutație a percepției pe care oamenii o aveau asupra textului. Deşi este evident că accentul nu cade pe viziunea Sfântului, titlul sub care este copiată narațiunea fiind *„Când au mers Precista la iad de au văzut toate muncile păcătoşilor unde să muncescu"* (7[r]), secvența oferă călătoriei Maicii Domnului coordonate spațio-temporale mult mai precise decât în oricare altă versiune.

Ocupându-se de acest gen literar, Ioan Petru Culianu propunea următoarea clasificare, ce poate fi relevantă pentru situația de față: „Un criteriu infailibil de clasificare a scrierilor apocaliptice ar putea fi dedus din trăsăturile formale invariabile şi necontroversate care nu se găsesc în substanța însăşi a revelației, ci în tipul de personaj care suferă sau îndeplineşte revelația. După un astfel de criteriu, există trei tipuri principale de apocalipse : a. apocalipsele al căror erou este ales de sus, datorită meritelor sale speciale în ceea ce priveşte lumea de dincolo (apocalipse elective sau „ale chemării"); b. apocalipsele al căror erou este victima unui accident sau a unei boli grave (ca şi în prima categorie, e vorba de o „chemare", involuntară şi eventual nedorită din punctul de vedere al subiectului, dar subiectul nu are aici nici un merit personal. Acest tip de recit ar putea fi etichetat drept acela al „apocalipselor prin accident"); c. apocalipsele al căror erou se străduieşte să obțină o revelație. În contrast cu primele două tipuri, aceste apocalipse sînt voluntare"[30].

Deşi textul nu o spune explicit, faptul că personajul al doilea, este de un rang mai mic decât personajul central al narațiunii, mută povestirea din categoria 1, a

[27] O pată de cerneală face fragmentul ilizibil.

[28] Adăugat marginal: Hs. Is.

[29] „O primă mențiune asupra tutunăritului datează în Moldova din timpul lui Const. Duca (1693–1695) [...] În Țara Românească este menționată (taxa – n.n., C.-I.D.) într-o scutire de dări din 7 iulie 1702." Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, *Instituțiile feudale în țările române*, *Dicționar*, Bucureşti, 1980, s.v. *tutunărit*.

[30] I. P. Culianu, *Psihanodia*, Bucureşti, 2006, p. 22.

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

apocalipselor elective, în cea de-a treia categorie, a celor obținute în urma unui efort personal (căci viziunea avută de Sfântul Serafim este justificată de faptul că el era sihastru şi temător de Dumnezeu, formule ce sintetizează o serie de practici ascetice). Acest fapt aşază întreaga povestire a *Călătoriei Maicii Domnului* într-un timp de o altă calitate, un *illo tempore*, în timp ce, prin contrast, viața Sfântului Serafim este într-un spațiu precis şi un timp istoric, „După Înălțarea Domnului Isus Hristos la ceruri era la părțile Araviei”[31].

Schema traseului având în centru personajul Maica Domnului este, în acest caz, dublată de o altă schemă narativă, concentrică, care obligă cititorul să privească desfăşurarea povestirii dintr-o perspectivă dată, menită să mimeze obiectivitatea.

Putem spune aşadar că aceste trei versiuni, provenind de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, formează o redacție aparte, pe care o vom numi redacția C sau *Viziunea Sfântului Serafim*.

Aşadar sistemul pe care îl descrie clasificarea celor 92 de versiuni ale *Călătoriei Maicii Domnului la iad* este următorul:

Redacția A: *Călătoria Maicii Domnului la iad*
- **Subtipul 1**: *Acordarea unui răgaz păcătoşilor*
  - **Familia PDtSf**: *Răgazul de la Paşti până la Duminica tuturor Sfinților*
  - **Familia PR**: *Răgazul de la Paşti până la Rusalii*
- **Subtipul 2**: *Condamnarea păcătoşilor, fără niciun răgaz*
  - **Familia RMD**: *Rugăciunea Maicii Domnului*
  - **Familia fară RMD**: *Fără rugăciunea Maicii Domnului*
- **Subtipul 3**: *Iertarea pentru totdeauna a păcătoşilor*

Redacția B: *Călătoria Maicii Domnului la iad şi la rai*
- **Familia ME**: *Muntele Eleonului*
- **Familia MS**: *Muntele Sionului*
- **Familia MM**: *Muntele Măslinilor*
- **Familia AMG**: *Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavriil*
- **Familia Aa**: *Armenii cei afurisiți*

Redacția C: *Viziunea Sfântului Serafim*

Sistemul pe care am încercat să-l construim în rândurile de mai sus nu este decât o etapă în studiul cărților populare. Însă o etapă necesară şi obligatorie. Ea este pe de o parte necesară editorului, pentru a putea astfel selecta acele texte relevante, iar pe de altă parte, este obligatorie pentru a putea descrie un *statu quo* al circulației manuscrise a textului pe teren românesc.

[31] Nevoia de confirmare a autenticității textului este rezolvată în anumite redacții prin precizarea cât mai exactă a momentului istoric în care are loc călătoria Maicii Domnului la iad, de obicei făcându-se legătura dintre această călătorie şi Adormirea Maicii Domnului „Sfânta şi proslăvita Maica Domnului nostru / Isus Hristos, s-au luat suindu-să la muntele Eleonului şi s-au rugat Fiului său rugându-să aşa” (ms. rom. 3644 BAR, f. 155^{r}).

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)

L'APOCALYPSE DE LA VIERGE. CRITÈRES DE CLASSIFICATION

(Résumé)

Pour la classification de 92 versions manuscrites roumaines de l'apocryphe „L'Apocalypse de la Vierge¨, il faut établir quelques critères. L'article se propose de formuler de tels critères à partir des modifications de contenu constatées dans les variantes du texte. On définit ainsi trois rédactions avec leurs soustypes et leurs familles de textes. Appliquées, ces formules théoriques dressent finalement un image des échos que cet apocryphe a eu dans l'espace roumain.

Cuvinte-cheie: Maica Domnului, apocrif, apocalips, clasificare, redacții, subtipuri, familii textuale.
Mots-clés: La Vierge, apocryphe, apocalypse, classification, rédactions, soustypes, famille des textes.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A518 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:48 UTC)